

Никитина Марина Никандровна Учитель начальных классов
МКОУ «Тюбинская СОШ им. М.Е.Охлопковой»
Булус/Намский

Методическая разработка Аһаҕас дьарык технологическай картата “Төрөөбүт тылбыт–барҕа баайбыт”

Саха Өрөспөбүүлүкэтин «Нам улууһа» муниципальной оройуон «Үөрэх салалтата» муниципальной казеннай тэрилтэтэ
«Саха Өрөспүүбүлүкэтин «Нам улууһа» муниципальной оройуон
Мария Егоровна аатынан Түбэ орто оскуолата»
муниципальной казенной тэрилтэ

Аһаҕас дьарык
технологической картата
«Төрөөбүт тылбыт – барҕа баайбыт»

Бэлэмнээтэ: үрдүк категориялаах
алын кылаас учуутала,
Никитина Марина Никандровна

**Уруок таһынан ытыллар дьарык
ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЙ КАРТАТА**

Дьарык темата: «Төрөөбүт тылбыт – барҕа баайбыт»		Формата: оонньуу-дьарык	
Дьарык сүрүн сыала: Төрөөбүт төрүт тылбыт саха омугун ураты бэлиэтэ буоларын билии.			
Дьарык сүрүн сорукутара: -төрөөбүт тыл нөнүө билиини – көрүүнү байытыы; -өйү – санааны сайыннарыы; -төрөөбүт тылынан киэн тутта үөрэтии.			
Үөрэх дэгиттэр дьайыылара			
Бэйэни салайынар-дьаһанар үөрүйэх (Регулятивные УУД): -үөрэнээччи үөрэх кэмигэр; хонтуруолланар; -бөлөххө үлэлиир дьобуруун сайыннараарга дьулуһар; -уруок кэмигэр үлэтин сааһыланар; -учууталы кытта биир тэтимнэ үлэлиир.	Тус санааны, сыһыаны сайыннараар үөрүйэх (Личностные УУД): - сананы билэ - көрө сатыыр үөрүйэҕи ситиһии; - бөлөбүнэн үлэлиир үөрүйэҕи сайыннарыы; - төрөөбүт дойдубут биллиилээх дьоннорунан, кинилэр үлэлэринэн киэн туттарга үөрэтии; - төрөөбүт тылга, кини барҕа баайыгар тапталы ингэрии.	Бодоруһар үөрүйэх (Коммуникативные УУД): -бөлөххө сатаан үлэлиир, бэйэ санаатын аһаҕастык этэр, тиэрдэр; -атын киһи санаатын истэргэ, дьүүллэһэргэ кыттыһар; -сыһыаны булан этэр, сөптөөх барыйааны дакаастыыр; -тылы сайыннараар.	
ДЬАРЫК БАРЫЛА			
Уруок тутула	Учуутал дьайыыта	Үөрэнээччилэр дьайыылара	Үөрэх дэгиттэр дьайыыта
I. Турукка киллэрии (1 мун)	-Үтүө күнүнэн, күндү оҕолор! Мин аатым Марина Никандровна, Түбэ орто оскуолатын алын кылааһын учууталабын. Бүгүн биһиги кылаас таһынан дьарыкка муһуннубут, биһиэхэ ыраахтан-чугастан ыалдьыттар кэллилэр. Дорооболоһуоххайын уонна бары бэйэ бэйэбитигэр, үтүө санааны, мичээр нөнүө бэлэхтэһиэххэйин. - Барыгытыгар ситиһиилэри, бүгүндүү дьарык эһиэхэ туһалаахтык аастын.	- Үтүө күнүнэн! - Истин сыһаннарын бэйэ-бэйэлэригэр мичээр нөнүө бэлэхтииллэр.	үөрэххэ баҕатын уһугуннарыы
II. Тэрээһин чааһа (3 мун)	-Былыыр - былыр биһиги планетабытыгар аҕыйах киһи баар эбит. Кинилэр бэйэ - бэйэлэриттэн чугас олоһуоттар уонна биир тылынан санараллар эбит. - Онтон дьон аһаана элбээн, атын сирдэргэ баран олохсуйбуттар, бэйэ-бэйэлэриттэн	-Презентация нөнүө тыл үөскээбитин туһунан истии	Бэйэтин салайынар, дьаһанар.

	<p>тэйсибитгэр. - Ити курдук сир үрдүгэр араас омултар баар буолбуттар. - Норуоттар сүрүн уратылары-көрүннэрэ буолбатах, ТЫЛЛАРА буолар (<i>презентация</i>)</p>		
<p>III. Толкуйу тобулуу (4мун)</p>	<p>-Учуутал хоһоон ааҕар: Тыл мүөтэ Омулпун этэр. Тыл сүмэтэ Оҕону үөрэтэр! Саһарабын Ийэм-аҕам тылынан, Алтыһабын Өбүгэм саһатынан! Төрөөбүт тылым Ийэбинии күндү! Саһалы саһам Аҕабыны сүдү!</p> <p>- Оҕолоор, хас биирдии норуот барыта төрөөбүт тыллаах. Онтон эһиги төрөөбүт тылгыт ханныгы? -Бүгүндү дьарыкпыт темата туох дии буолуой? Туох дии саныгыты? -Төрөөбүт саһагыт тылын туһунан тугу этиэххит этэй? - Кырдьык даһаны биһиги тылбыт олус баай, бэрт элбэх өрүттэрдээх, уустаах. Өбүгэлэрбит биһиэхэ уостан түспэт номох оностон таабырын, чабырсах, өс хоһооно, остуоруйа, олонхо хаалларбытгара. - Бүгүндү дьарыкпыт олус интэриһинэй, дыкти - ооньуу-дьарык буолар. Билигин хамаандалар аатта толкуйданын. - Эһигини «Төрөөбүт тылым – барҕа баайым» диин ооньуу-дьарыкка ыһырабын. Барыгытыгар ситиһиилэри!</p>	<p>-оҕолор хоһоон истэллэр</p> <p>- Биһиги төрөөбүт төрүт тылбыт - саһа тыла!</p> <p>- Төрөөбүт тылбыт туһунан.</p> <p>-Саһабыт тыла олус баай.</p> <p>Турукка киирэллэр, хамаандаларын ааттарын уонна капитаннарын талаллар.</p> <p>Бэйэлэрин билиһиннэрэллэр.</p>	<p>Уруок соругун туруорар уонна быһаарар.</p> <p>Бэйэ бэйэҕэ ситиһиилээх, түмүктээх үлэни баһары.</p>
<p>IV. Сүрүн чаһа</p>	<p>- Оҕолоор, ааҕарга , суруйарга үөрэппит</p>	<p>-Буукубаар</p>	<p>- Урут барбытын</p>

<p>1. Түһүмэх «Төрүт дорѳооннор» (3 мүн)</p>	<p>маннайгы кинигэбит аатын ким этиэй? -С.А.Новгородов туһунан (<i>презентация</i>) -Семен Андреевич Новгородов – саха норуотун улуу сырдатааччыта, сахалыы алфавиты онорбут ученай-лингвист. Бастакы буукубаар «Сахалыы сурук-бичик» диэн ааттанан, 1917 сыллаахха балаѳан ыйын 4 кунугэр тахсыбыта. -Хас сыл ааспыт эбитий? -М.Е.Охлопкова Буукубаарын туһунан (<i>презентация</i>) -Бу Буукубаар ы ким билэрий? -М.Е.Охлопкова диэн кимий? Истибиккит дуо? -Хас саастаах эбитий? Төрөөбүт күнүн болѳойон көрүн эрэ.</p> <p>1 соруудах:</p> <ul style="list-style-type: none"> • саха төрүт дорѳооннорун суруй. • хас дифтонг баарый? 	<p>-Ааѳар, суруйар киһи үгүһү билэр, элбэххэ үөрэнэр.</p> <p>-108 сыл</p> <p>Оѳолор эппиэттэрэ.</p> <p>М.Е.Охлопкова сааһын суоттаан таһаараллар.</p> <p>-бэриллибит карточкаларга саха төрүт дорѳооннорун , дифтоннары суруйуу</p>	<p>сатаан туһанар, сананы кытта сибээстиир.</p>
<p>2. Түһүмэх “Чыыбы-чаабы чабырѳах” (7 мүн)</p>	<p>-Учуутал чабырѳах ааѳар: Ааѳара адьас сөбө, Ахсаана ааһа сөбө, Суруйара сөрү сөбө, Туттара туой сөбө, Онороро олох сөбө, Оо, дьэ, төбө да төбө! Саха оѳото барахсан Сатаабата суоѳа. Саха саханан кэрэтэ, Сайда турдун күннэтэ!</p> <p>-Чабырѳах диэн тугуй?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чабырѳах-саха норуотун бэрт өрдөөннү тылынан уус-уран айымньыта. Чабырѳах сытыы - кылыс тыллаах айымньы, хоһоон курдук буолан баран кылгас, тылы имитии, тыл оонньоута. Чабырѳабы түргэнник, лабыгыраччы этиллэр, эбэтэр 	<p>-Учуутал ааѳарын болѳойон истии</p> <p>Оѳолор эппиэттэрэ</p>	

	<p>ырыа агаардаах эмиэ толороллор.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Карточкаҕа нуучча буукубаларынан суруллубут чабырҕахтары сахалыы көннөрөн ааҕыаххыт (<i>презентация</i>) <table border="1" data-bbox="524 264 1151 746"> <tr> <td>Килээр-мэлээр Корбокко, Кулэн-салан кулбэккэ, Кысаллан-мусэллэн, Кичэйэн, Ахсаан ааган, Суоту суоттаан, Элбэги билэн, Ахсаанньыт аатырыахпыт, Аартыкпытын арыйыахпыт.</td> <td>Улэбит бисиэнэ Уорэх, уорэх. Учугэйдик уорэнин- Урдук сорук, Угэс курдук, Утуо кынат Уорэ котутуо, Уорэги билиэххэ, Урдээн исиэххэ, Уунуоххэ, уунуоххэ.</td> </tr> </table> <p>- Чабырҕаҕы ааҕар хайдах эбитий?</p>	Килээр-мэлээр Корбокко, Кулэн-салан кулбэккэ, Кысаллан-мусэллэн, Кичэйэн, Ахсаан ааган, Суоту суоттаан, Элбэги билэн, Ахсаанньыт аатырыахпыт, Аартыкпытын арыйыахпыт.	Улэбит бисиэнэ Уорэх, уорэх. Учугэйдик уорэнин- Урдук сорук, Угэс курдук, Утуо кынат Уорэ котутуо, Уорэги билиэххэ, Урдээн исиэххэ, Уунуоххэ, уунуоххэ.	<p>Оҕолор чабырҕаҕы сөпкө көннөрөн дорҕоонноохтук ааҕаллар</p> <table border="1" data-bbox="1180 264 1787 746"> <tr> <td>Килээр-мэлээр Көрбөккө, Кулэн-салан кулбэккэ, Кыһаллан-мүһэллэн, Кичэйэн, Ахсаан ааҕан, Суоту суоттаан, Элбэҕи билэн, Ахсаанньыт аатырыахпыт, Аартыкпытын арыйыахпыт.</td> <td>Үлэбит биһиэнэ Үөрэх, үөрэх. Үчүгэйдик үөрэнии – Үрдүк сорук, Үгэс курдук, Үтүө кынат Үөрэ кетүтүө, Үөрэҕи билиэххэ, Үрдээн иһиэххэ, Үүнүөххэ, үүнүөххэ.</td> </tr> </table> <p>Оҕолор эппиэттэрэ</p>	Килээр-мэлээр Көрбөккө, Кулэн-салан кулбэккэ, Кыһаллан-мүһэллэн, Кичэйэн, Ахсаан ааҕан, Суоту суоттаан, Элбэҕи билэн, Ахсаанньыт аатырыахпыт, Аартыкпытын арыйыахпыт.	Үлэбит биһиэнэ Үөрэх, үөрэх. Үчүгэйдик үөрэнии – Үрдүк сорук, Үгэс курдук, Үтүө кынат Үөрэ кетүтүө, Үөрэҕи билиэххэ, Үрдээн иһиэххэ, Үүнүөххэ, үүнүөххэ.	
Килээр-мэлээр Корбокко, Кулэн-салан кулбэккэ, Кысаллан-мусэллэн, Кичэйэн, Ахсаан ааган, Суоту суоттаан, Элбэги билэн, Ахсаанньыт аатырыахпыт, Аартыкпытын арыйыахпыт.	Улэбит бисиэнэ Уорэх, уорэх. Учугэйдик уорэнин- Урдук сорук, Угэс курдук, Утуо кынат Уорэ котутуо, Уорэги билиэххэ, Урдээн исиэххэ, Уунуоххэ, уунуоххэ.						
Килээр-мэлээр Көрбөккө, Кулэн-салан кулбэккэ, Кыһаллан-мүһэллэн, Кичэйэн, Ахсаан ааҕан, Суоту суоттаан, Элбэҕи билэн, Ахсаанньыт аатырыахпыт, Аартыкпытын арыйыахпыт.	Үлэбит биһиэнэ Үөрэх, үөрэх. Үчүгэйдик үөрэнии – Үрдүк сорук, Үгэс курдук, Үтүө кынат Үөрэ кетүтүө, Үөрэҕи билиэххэ, Үрдээн иһиэххэ, Үүнүөххэ, үүнүөххэ.						
<p>3. Түһүмэх «Таабырыннар» (5мүн)</p>	<p>3 соруудах: -Таабырын диэн өй гимнастиката буолар. Чэйин, эрэ, өйбүтүн эрчийэ түһүөххэйин, толкуйдуур дьобурбутун сайыннарыаххайын. -Бу түһүмэххэ 10 таабырын бэриллэр. Сөптөөх эппиэт биир баалынан сыаналанар. Бэлэмнит? (<i>презентация</i>)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бэргэнэ иччитэ бээгэй оҕонньор баар үһү (Тэллэй) 2. Аҕыс атахтаах араллаан бухатыыр баар үһү (Ооҕуй). 3. Чыычаах да буолбатар, кынаттаах, кэрэ бэйэлээх баар үһү. (Лыах) 4. Кынаттаахпын да көппөппүн, харахтаахпын да халлааны көрбөппүн диир үһү. (Балык) 5. Ойуур ортотугар маҕан ырбаахылаах мааны кыргыттар тураллар үһү. (Хатын) 6. Иннэтээҕэр кыра тумустаах, сүгэтээҕэр улахан тыастаах (Тонсоҕой) 	<p>Толкуйдуур дьобуру сайыннаран, таабырыны таайаллар.</p>	<p>-Доборун сыаналыыр, кини санаатын тулуйан истэр, наада буоллаҕына ситэрэр, сөпсөспөтүн этэр, дакаастыыр.</p>				

	<p>7. От-мас аһылыктаах ойуоккалас оҕочоос баар үһү (Куобах)</p> <p>8. Халлаанна кугас былаат тэлээрэ сылдыар үһү (Элиэ)</p> <p>9. Таһырдыа хайа буолар, дыиэҕэ уу буолар баар үһү (Хаар)</p> <p>10. Күөх былаат бүтүн аан дойдуну бүрүйбүт үһү (Халлаан)</p>		
Сынньалан	<p>- Тэллэй курдук турабыт, Ооҕуй буолан хаамабыт, Лыах буолан көтөбүт, Балык буолан устабыт, Хатын буолан хамсыбыт, Тонсоҕой буолан тонхоннуубут, Куобах буолан ойобут, Элиэ буолан тэлээрэбит, Хаар буолан түстүбүт, Халлаан буолан өрө тыынныбыт.</p>	Хамсаныы көмөтүнэн эти – хааны уһугуннараллар.	Эти – хааны эрчийии.
4. Түһүмэх «Өс хоһоонноро» (10мүн)	<p>-Оҕолоор, өс хоһооно диэн тугуй?</p> <p>-Өс хоһооно норуот өр кэмнэ мындырдык кэтээн көрүүлэрин хомоҕой тылынан уобарастаан этиитэ.</p> <p>- Билигин эһиэхэ өс хоһооннору биэрэбин. Эһиги ааҕабыт уонна сөптөөх ойууну булан уурабыт.</p>	<p>-Өс хоһооно-норуот муударана буолар. Бэриллибит өс хоһооннорго сөптөөх уруһуйу ууруу.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Үтүө ат биир кымныылаах, үтүө киһи биир тыллаах. 2. Ат сүүрдэҕинэ, ыт хаалсыбат. 3. Атас туһугар атаһа тостор. 4. Сүгэ кыайбатаҕын сүбэ кыайар. 5. Тыала суохха мас хамсаабат. 6. Эрдэ турбут чыычаах тумсун соттор, хойут турбут чыычаах харабын хастар. 7. Аччыгы аһат, тонмуту ириэр. 8. Кырдыаҕастан сүбэтин, эдэртэн эйэтин ыл. 9. Санарыан иннинэ санаан көр, этиэн иннинэ толкуйдаан көр. 10. Ынырыа уйатын тоҕо тарпыт курдук. 11. Аска аллаах, үлэҕэ көлөөк. 12. Сымыйаччы уоһа хараарар. 13. Көтөр өнүгэн-киһи өйүнэн. 	Оҕо толкуйдуур, иэйэр, олоҕу атын хараҕынан таба көрөр сатабыла уһуктар.

		<p>14. Арыы үрдүгэр уу дагдайбат, кырдык үрдүгэр сымыйа ыттыбат.</p> <p>15. Хайа саҕа хара санаатааҕар, отон саҕа үрүн санаа үчүгэй.</p> <p>16. Кырдык күннээбэр сырдык</p> <p>17. Кинигэ - киһи доҕоро</p> <p>18. Киһиргиибин диэн кирсин быспыт.</p> <p>19. Отонноотоххо оноойук туолар</p> <p>20. Сүрэбэ суох сүүс сүбэлээх</p> <p>21. Сатабыллаах саһыл саҕалаах</p> <p>22. Суон тиити быһаҕынан кэрпиккэ дылы</p> <p>23. Сылла сылдьан сыарҕа быатын быһар</p> <p>24. Кинигэ – норуот баайа</p>	
<p>5. Түһүмэх «Айымнылар» (5мүн)</p>	<p>-“Литература ааҕыта” кинигэттэн аахпыт айымныларгытын төһө өйдүүгүт? -Ханнык өс хобоноорго сөп түбэхэр айымныларый?</p>	<p>-И.Сосин «Икки чабычак» (Киһиргиибин диэн кирсин быспыт) -Н.Носов «Обурсу» (Арыы үрдүгэр уу дагдайбат, кырдык үрдүгэр сымыйа ыттыбат) -С.Руфов «Албынчыктар» (Сымыйаччы уоһа хараарар)</p>	
<p>V. Түмүктээһин. Бэйэни сыаналаны (5мүн)</p>	<p>-Тумук тахсар. -Оҕолоор, бу дьарык түмүгүнэн, эниги төрөөбүт төрүт тылгыт туһунан тугу этиэххит этэй? -Сахабыт тыла олус баай, төрөөбүт тылгытынан сөпкө сангарын, суруйун диэн туран эһиэхэ манньк тыллары аныбын: Ийэ тылым баарын тухары, Киэн тутта — сахабын дэнэбин, Ханнык да омукка тэннээхтии, Төбөбүн үрдүктүк туттабын. Саха тыла баар буолан биһиги доҕордуубут, Саха тыла баар буолан биһиги дьоллоохпут! -Кыайбыттарга – эбэрдэ, кытыбыттарга – махтал!</p>	<p>-Оҕолор эппиэттэрэ -Төрөөбүт төрүт тылбыт саха тыла олус баай. -Төрөөбүт тылбыт өйү-санааны сайыннарар; -Биһиги саха буоларбытынан киэн туттабыт.</p>	<p>Бэйэтин сыаналанар, Санаатын сааһылаан сангарар.</p>